

EL SIMBOLISME DE L'ESGLÉSIA PARROQUIAL DE BELLPUIG

Jaume TORRES I GROS

El fet de fer un estudi sobre el simbolisme de la nostra església parroquial és com entrar en el món fantàstic d'un edifici que creia tenir molt conegut i no sembla pas que sigui així. Realment no li hem donat la importància que té. Amb aquest propòsit faré aquest relat: El temple de la nostra fe cristiana és, doncs, la nostra església parroquial. Els patrons són Santa Maria i Sant Nicolau de Bari, dels quals no parlarem ara, sinó dels simbolismes arquitectònics, que els fidels desconeixen totalment.

Cal observar la ignorància del fet de construir l'edifici de pedra o base sòlida de durada eterna. Es triava la pedra perquè aquest element representa les ànimes del cos místic que, com a pedres, designen al·legòricament les "pedres vives" que són els fidels (que evocuen el temple del Jerusalem celestial, com després explicaré).

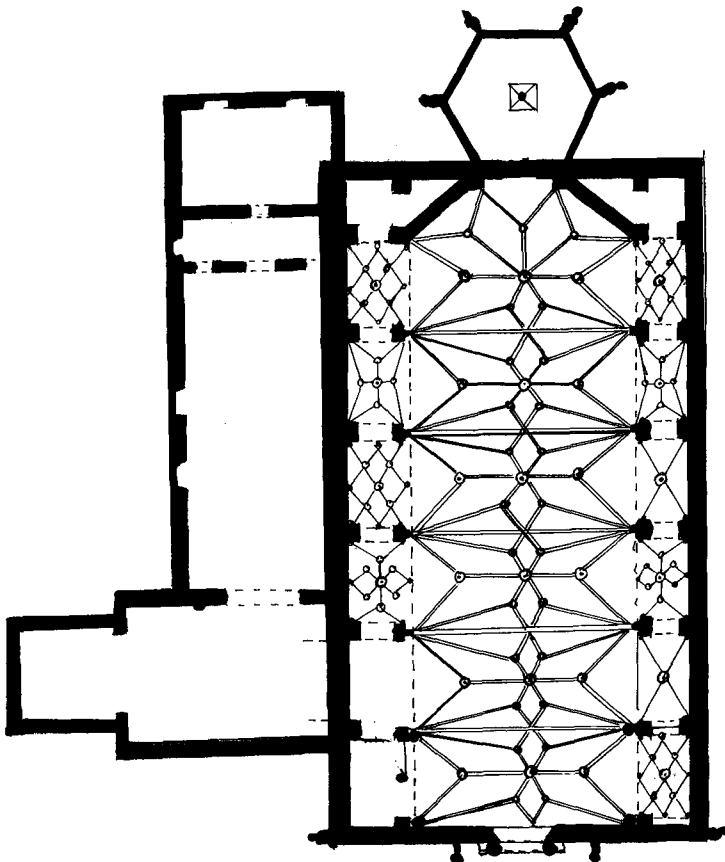
Si bé Déu és el Creador de tot, l'home contemporani per poder percebre la realitat profunda de la simbologia i teologia que l'església ofereix al ser contemplada, ha d'entrar en la concepció tradicional d'arquitectura espiritual vers el Pare creador. Això fa que hi hagi relació entre el món antic i la cosmologia, la unitat quasi espiritual que uneix les parts de l'Univers (o sigui, Déu). I per tant Déu les ha creat per fer un ordre de l'espai i del temps. Això es fonamenta en el simbolisme cosmològic, que es desenrotlla a dos nivells jeràrquics: simbolisme de la part de tot l'univers, i d'altra part, el món diví.

Els efectes dels seus símbols no són comprensibles perquè són fets per referències cosmològiques, sent la clau del simbolisme teològic i donant formes creatives d'art en les esglésies o temples. Amb l'expansió del cristianisme es troba des del principi amb tradicions religioses que ja s'utilitzaven. Precisament, aquest

llenguatge connecta amb les dites religions antigues de la Conca de la Mediterrània i del Pròxim Orient, que eren el que es denomina “religions còsmiques” i en gran part, solars (forma habitual de les grans religions anomenades “naturals”). El cristianisme no tenia raó per rescatar els elements d'aquestes tradicions capaces d'ajudar a la vida religiosa que volia instaurar, assumint des del principi l'herència d'altres religions amb els gremis d'artesans, sobretot els constructors que utilitzaven per la pròpia naturalesa dels seus treballs un simbolisme cosmològic necessàriament vinculat amb les antigues religions.

No serà pas estrany, doncs, trobar els temes dels simbolismes mesclats, al nostre art sagrat, amb els temes propis cristians amb els quals enllaçaran perfectament. Per altra part, són fets conforme a les normes sagrades universals.

Origen celestial del temple: Els orígens dels temples cristians vénen a fer-se seguint les referències de l'Antic Testament, per la qual cosa, foren edificats seguint les indicacions de Déu. Se'ns diu que fou el profeta David qui donà al seu

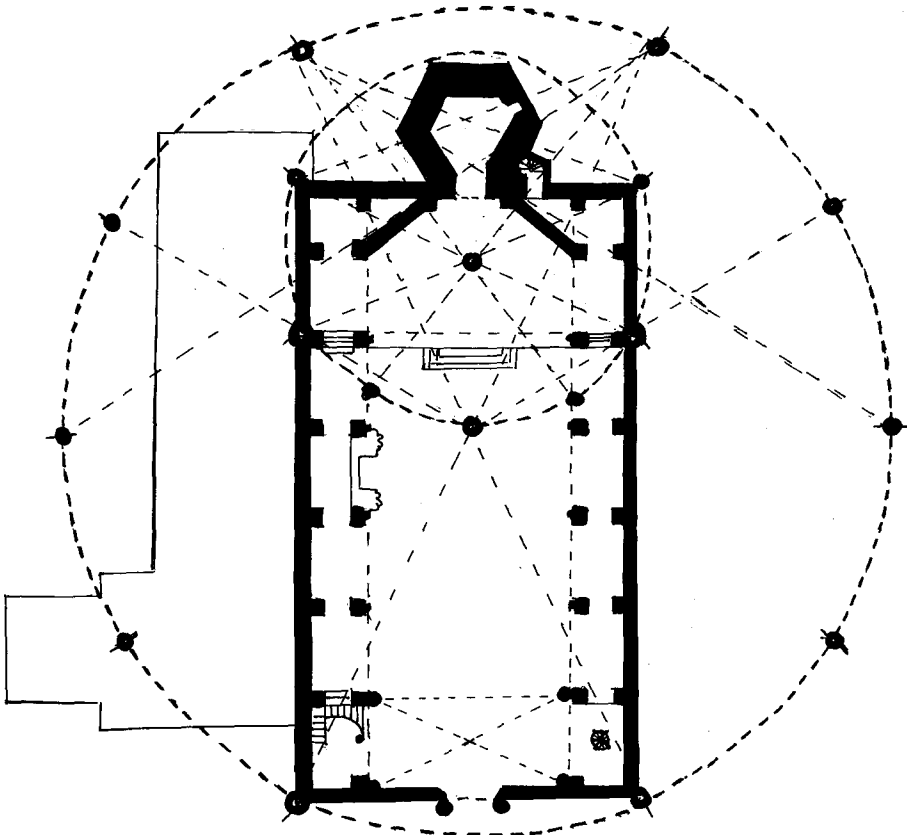

Tramat de la volta gòtica i capelles, estrellades arquitectònicament, de la parròquia de Santa Maria i de Sant Nicolau de Bellpuig.

fill Salomó les formes rebudes de Déu per regir la construcció del temple de Jerusalem, i si el cristianisme ve de Jesucrist, un hebreu, així com els seus deixebles, no és estrany que facin temples a imatge i característiques que agradin a Déu creador.

La raó no és altra que oferir un lloc on acollir la congregació dels seus fidels que s'inicia com Judeo-cristians, no obstant, sense pensar en absolut que funcionés com els temples hebreus, en els quals el lloc de la divinitat és objecte sagrat en si mateix i conforme a un model selecte. En tot cas el ritual mateix de la consagració de les esglésies cristianes i jueves és incomparable.

Temple i cosmos: Des de l'antiguitat tot edifici sagrat és còsmic, és a dir, que és fet a imitació del món. L'església, digué sant Pere Damià, és la imatge del món, perquè el nostre cos està vinculat al món i hem de demanar a Déu la nostra pròpia condició corporal. Aquesta imatge, en primer lloc imatge "realista" en el sentit que als murs i als pilars de l'església estan representats la terra i el sol, els animals i

Planell arquitectònic, còsmic, de la parròquia de Bellpuig.

plantes, els treballs dels homes i de les diferents condicions socials. La història natural i la història sagrada, de forma, com es descriu en les catedrals, que eren enciclopèdies visuals.

Es creu que la forma quadrada del temple de Jerusalem, dit el celestial, estava directament relacionada amb el propi principi de l'arquitectura dels temples; tota arquitectura sagrada es redueix, en realitat, a l'operació de la "Quadratura del Cercle" o transformació del cercle en quadrat. La fundació dels edificis comença per l'orientació, vers l'ordre còsmic, el terrestre, i passant pel diví i l'humà. El mètode tradicional podem dir universal com a una arquitectura sagrada, fou descrit per un personatge dit Vitrubio i es practica en occident fins a la fi de l'Edat Mitjana; els fonaments dels edificis s'orienten gràcies a dos eixos (nord-sud i est-oest). Al centre de l'emplaçament escollit es planta un pal, al voltant del qual es marca un gran cercle i s'hi observa l'ombra que es projecta sobre dit cercle; la separació màxima entre l'ombra del matí i la de la tarda indica l'eix est-oest, i dos cercles centrals sobre els punts cardinals del primer indicant, per la seva projecció sobre els punts cardinals del primer, dóna els angles quadrats. Aquesta última és la quadratura del cercle solar. És important recordar de forma precisa les tres operacions de la fundació, a saber: el traçat del cercle, el dels eixos cardinals i l'orientació amb el quadrat de base, perquè elles són les que determinen el simbolisme fonamental del temple, amb aquests elements corresponents a les tres operacions: cercle, quadrat i creu, pel qual es passa del primer al segon.

Des de l'antiguitat el cercle era el cel i el quadre la terra i, aquesta en moviment circular. Amb el nomenament de ciutat Santa de Jerusalem Celestial, "de l'Apocalipsi, prototip del temple cristià", l'àngel mostra, diu sant Joan, la ciutat de Jerusalem, que descendí del cel, de part de Déu. (Apoc. 21-10)

Des d'un segon punt de vista, el quadrat representa la cristació dels cicles i de desenvolupament temporal, i correspon als signes del Zodíac: fent coincidir els extrems dels cicles, entre el Paradís terrenal i el celestial; el primer és el reflex directe del cel, aquest dividit per una creu com els quatre rius, universals, així com l'arbre de la vida marcant el centre, on són els quatre rius, que es diu que flueixen de la muntanya divina des del centre del temple de Jerusalem.

És la relació del cercle amb el quadrat, o de l'esfera com el cub sent realment el fonament de l'arquitectura sagrada, i a partir del qual es feren tots els edificis, amb esquema de cúpula, o volta, les naus com un cel físic i eren pintades de blau i estrellats, la qual cosa significa la sortida del cosmos a imitació de Crist, amb la seva ascensió per sobre dels cels; aquesta forma o cúpula també es repeteix amb la construcció dels campanars, és la torre feta i rematada de forma octogonal o hexagonal, com a piràmide, l'eix de la qual constitueix el pas intermedi entre l'esfera i el cub. A la vegada les cúpules semicirculars, com els absis, volen ser la terra voltada pel cel esfèric com a lloc sagrat.

L'eix de les nau que va de la porta al santuari és, doncs, la projecció plana de l'eix vertical, que ve de la terra a la volta de la terra al cel; per aquest motiu representa també la "Via de la Salvació".

Qualsevol punt de la superfície terrenal pot, en realitat, ser pres com el centre del món, perquè totes les línies verticals van a tots els punts de la terra fins al cel, i la distància amb els astres. Una vegada escollit un centre, se'l posa en relació per l'orientació amb el ritme celestial. Per aquesta raó són totes les ciutats santes; així tots els temples estan situats simbòlicament en el "centre del món" i aquest és el cas de Jerusalem, com la referència del Jerusalem celestial. La determinació d'un centre i l'orientació donen a l'edifici tot el sentit i això és el que ens permet justificar el simbolisme còsmic de l'arquitectura, l'interès del qual no sembla evident avui.

El temple-cos de l'Home-Déu: El temple representa per la consagració cristiana el cos de Crist o lloc espiritual, edifici sagrat i església dels fidels.

El temple representa, doncs, en primer lloc, el cos de Crist. Aquest simbolisme dóna el relleu amb forma arquitectònica potser un format molt antic: el cor representa el cap de Crist, la nau el cos, el creuer els braços i l'altar major, el cor, és a dir, el centre del ser. De totes formes, la separació de la nau i el santuari divideixen jeràrquicament la congregació. En la part superior, el santuari, que correspon al cap, ocupa els seients dels clergues, classes de la congregació; i la part inferior, el poble fraccionat.

La cúpula unida al cub expressa d'aquesta forma el misteri vers l'església realitzada a l'Home Déu en l'ànima del fidel, perquè, per la redempció l'home s'inserta en el cercle de la divinitat i, a continuació, porta el món sencer al mateix.

La base quadrada com a cúspide esfèrica de l'edifici –la terra com el cel– això com l'individu. L'espina dorsal uneix la part inferior i terrenal, el cos (dit base o

fonament) amb la part superior i pensament o cap. La forma esfèrica del cap està, com he dit i vist, en correspondència amb la volta celestial. Les classes dels arcs celestials són rematades amb les claus còsmiques posades com a elements superiors que recorden l'individu, el camí del seu creixement espiritual fins la comunicació amb Crist. Aquest digué "jo sóc la Via", l'arbre simbòlic sagrat.

Foto J. Torres

Després d'aquestes descripcions, recordaré que la nostra església parroquial és construïda d'estil gòtic tardà, menys la porta principal, que és de l'estil renaixentista. Al seu interior, el temple és d'una sola nau, coberta per unes elegants voltes que sorgeixen dels setze pilars, adossats a la paret. També la volta central, com les de les capelles laterals, estan fets amb arcades de gruixuts caires de pedra que arranquen de les arcades principals fins a unir-se totes elles al centre del sostre amb llurs corresponents claus i dovelles; té la nostra església una de les millors voltes amb majestuosos treballs arquitectònics del gòtic tardà, forma còsmica que s'eleva cap al cel per sostenir el món; aquest és sostingut pels setze pilars units per una clau-medalló així com és la unió de pobles i races i també la volta que simbolitza el firmament còsmic universal.

De fet són dotze les columnes que aguanten el sostre principal, és la xifra zodiacal que representa els apòstols, com a columna espiritual de l'església; les columnes dels cantons representen els evangelistes que també sostenen l'església cristiana, amb les sis finestres circulars de la nau. Així els apòstols rodegen el Crist o sol, Déu del món. Si la nostra església fos consagrada hi posarien una creu per pilar. La unitat de tots els arcs entre si representa l'arbre de la vida, afirmant ser un lloc sagrat. La volta que hi ha entre els dos arcs romànics forma una estrella de sis puntes més el rosetó central, els dies de la creació, i així les seves altres parts de la volta i sota el cor, menys l'absis que en té 8 (claus), nombre de Crist, centre sota l'altar i cor de l'església temple.

A l'exterior, la nau era reforçada per 7 contraforts per banda, avui sols se'n veu un costat, que representen els dies de la creació.

La torre del campanar i campanes: El campanar és un element arquitectònic amb tant simbolisme com el mateix temple. Representa la comunicació de l'home-terra a Déu-cel. D'antic, l'home alçà monòlits amb aquest propòsit i pretext; es creu que s'hi alçaren les torres dels campanars com el símbol posat als llocs sagrats d'antuvi tal com ho feren els egipcis, els quals posaven monòlits (obèlix). Els campanars deuriem cobrar importància al pas del temps; se sap que als primers temples cristians (com les ermites) en lloc del Sinaí (Israel i també a Síria), no posen campanars i menys es pensava amb les campanes; aquestes es posaren pel seu ús i extensió.

El campanar torna a ser un significat còsmic a petita escala, el temple mateix; a l'orient solen ser rematats per una cúpula (un exemple com a una excepció és el de Sant Martí de Maldà); a l'occident, generalment els campanars són quadrats, poden adoptar la forma d'una piràmide com el de la Parròquia de Bellpuig, de sis cares. Així doncs la torre del campanar representa la piràmide i agulla, remat que puja a dalt al cel, i a la vegada és també la imatge de la muntanya sagrada còsmica i l'arbre de la vida des dels principis de la humanitat. Les muntanyes santes, que

l'home sempre ha considerat el lloc sagrat més pròxim al cel i on residia el Déu. Recordem Moisès i la muntanya del Sinaí.

El nostre campanar-torre fou fet l'any 1572; les finestres són d'estil gòtic i és ornat amb gàrgoles als seus cantons, les quals representen els dimonis exteriors exclosos del temple. Té 38 a 40 metres; el punt més alt és l'eix de ferro on té la creu final i triomfant assenyalant els quatre punts cardinals, i a sobre la fletxa de direcció dels vents.

Possiblement les campanes són per transmetre amb el seu so repicant com pregoneres que adverteixen o instrueixen els fidels, vers els senyals, tots els esdeveniments diaris dels cristians. A la vegada és comunicadora entre fidels i Déu; posada en posició penjant recorda el sentit místic de tots els objectes penjats entre el cel i la terra; per la seva forma té relació amb la volta i en conseqüència entre el cel i la terra. Un estudi del ritual que se celebra per la benedicció de les campanes es diu que és una concepció anàloga entre el metall bronze i aram sagrat que fan al lloc per atreure les benediccions de Déu i, per altra part, repel·leixen els assalts demoníacs fora del temps i els habitatges, allunyen en particular les tempestes, i es diu que en els funerals fan la funció d'allunyar els mals esperits lluny del difunt.

La Porta: Es passa per la porta de l'església parroquial, sense cap honor, i de la mateixa manera passa quan es posa la mà dins l'aigua beneïda i es fa el senyal de la creu.

Passar per una porta i penetrar-hi, encara que sigui a la més humil estança, constitueix passar cap al desconegut, però si es tracta d'un temple és entrar al lloc sagrat que separa l'home del món profà a un altre món a través d'aquesta porta.

Es dona una enorme importància a la decoració de les portes i sobretot a la principal (són de gran importància les decoracions esculpides en les esglésies

romàniques i gòtiques). La porta de l'església parroquial de Bellpuig és com la porta oberta al més enllà, ella mateixa resumeix tot el temple, ella es presenta com una capella de la base rectangular rematada per un arc de mig punt o central, és a dir, que reproduïx l'església feta capella o caverna sagrada dels orígens; de fet, símbol còsmic: la porta arrodonida, com la volta i la cúpula, representa el cel, rectangular com la nau representa la terra. La porta és, així, tal com he dit, símbol còsmic.

Les columnes de la porta principal es creu que representen els monòlits o torres que s'alçaren als llocs sagrats de l'antigor davant els temples d'Egipte. D'aquesta manera trobem esglésies amb dues torres bessones a la façana, com els pilons dels temples egipcis, o les dues columnes de bronze del temple de Salomó, o les dues columnes de la façana dels temples grecs més tard s'ajuntaren aquestes columnes amb una biga transversal i sorgí així un arc de triomf. La porta de l'església de Bellpuig és d'aquesta forma i dins l'arc triomfal hi resa aquesta inscripció en llatí: "Domus niea. Domus ob! os vocabi", "Casa meva, casa vostra". Aquest arc triomfal simbolitza i forma un conjunt, els dos pilars estriats (o torres), entre les que el sol naixent puja cada dia cap al cel com la "porta del sol" per la part de l'absis; després baixa el sol de ponent davant la porta donant l'últim raig de llum del dia durant tots els dies de l'any, eix de llum que va entre la porta rosetó i l'altar central, el cor del temple.

La bellesa particular de l'arc de triomf obeeix al fet que aquesta és una porta en estat pur, una porta que dóna al buit, però un buit que en realitat és el propi món i tots els espais del cel. No és possible imaginar símbol més adequat la porta celestial formada per un arc triomfal que es converteix en la imatge que abraça el sol diví.

Sobre l'arc triomfal, al centre, un nínxol o capelleta amb totes les mateixes característiques dites sobre la porta del nostre temple, amb la imatge de la Verge Maria com la Mare de Jesucrist, que vetlla el lloc sagrat dia i nit; a les bandes dos

Foto J. Torres

gerros on surten les flames vivents de la fe, llum que recorda els ciris de l'altar sagrat de Crist.

La nostra església no obstant té altres portes, la que donava al cementiri avui tapiada, on té un rellotge de sol, gravat, que ens recorda que neix i mor cada dia i és el sol del cel o Déu qui el regeix, dins d'un doble cercle còsmic com també ho eren les esteles discoïdals que existien en dit cementiri, que representen les ànimes dels difunts mirant al cel.

Una altra porta, amb data de 1782, es troba al darrere del mausoleu de Ramon de Cardona (instal·lat allí el 1842); aquesta porta és tapiada fent d'armari, i donaria a la capella dels Dolors. S'hi gravà un cor amb llagues, i com diem és possiblement el pas a l'antiga capella de la congregació de la Venerable Sang i Llagues de Jesucrist.

El rosetó: En la façana principal tenim el rosetó, el crismó, monograma del nom de Crist format per l'enllaçament de les dues primeres lletres (X i P) del mot grec *Christós*. Aquest signe aquí és representat com una roda còsmica, que no és altra cosa que el diagrama del mateix món considerat en el seu moviment cíclic; les sis direccions del món assenyalant per traços de les lletres X i P, com hem dit, fusionats a propòsit. Corresponen als determinats eixos cardinals i eixos polars projectats sobre un pla. Aquest símbol es troba gravat sobre el llindar de les portes molt sòbries de les esglésies en l'època carolíngia; de fet explica la similitud de la porta de Crist. Doncs bé, aquesta és qui per combinació del crismó romànic i la porta dóna vida al rosetó amb caràcter de roda còsmica.

El rosetó de l'església parroquial de Bellpuig té el centre com tots els temples, símbol dels cristians, dividida pels quatre punts cardinals de la terra; dita creu està voltada per quatre cercles tallats harmònics, amb dues parts iguals, cada una de les quals conserva una mica de l'altra, anomenada per la cultura oriental *Ying-Yang*, que significa la unitat primordial a partir de la dualitat que domina la nostra vida sensible; significa igualment la necessitat complementària profunda de conceptes de l'home com bé/mal, amor/odi, blanc/negre, etc., que domina la nostra existència. La seva representació com a símbol que ha vingut d'Orient per, així, identifi-

Foto J. Torres

car-se amb altres signes fonamentals, tals com la creu de braços iguals, el signe de l'infinit i de meditació sagrada. Aquest signe és anàleg a una roda còsmica, que no és altra cosa que el diagrama del món mateix, considerat en el seu moviment cíclic. Als voltants de la creu apareixen dits cercles, que en realitat són vuit, nombre de Jesucrist, i els espais entre els braços de la creu; els ulls dels quatre evangelistes i dit medalló-conjunt porten representats els signes del zodíac o dels dotze apòstols, representats simbòlicament al citat rosetó, com la roda còsmica que s'eleva sobre del llindar, per sobre de la porta principal, per la importància de l'edifici i obtenint el valor sagrat: Porta del Sol.

La pila d'aigua beneïda: L'aigua era d'antic la purificació, *rentar-se el pecat equivalia a rentar-se la cara*, i la pila era ficada a l'exterior del temple; els cristians la posaren a l'entrar. Abans de traspassar la porta i penetrar al món sagrat, així els nous fidels han de ser batejats com es fa amb els infants, perquè siguin purificats amb aigua de la pila baptismal.

Si la pedra representa la duració, reflex temporal de l'eternitat, l'arbre i la font anunciaven, cada un a la seva manera, la vida i la regeneració; l'arbre, en efecte, es renova cada primavera, i l'aigua és la condició necessària per donar-

Fotos J. Torres

nos vida. Així la pila o font baptismal és qui ens recorda el bateig de la nostra fe, amb el simbolisme tradicional; tota pila ritual representa l'oceà primordial, la Gènesi de la creació sobre els qui cerquen l'Esperit de Déu per obra de la creació del món.

La pila de la nostra església és representada com l'arbre de la vida amb els trons en forma de fulles, on sorgeixen com a dotze pilars del zodíac formant els cercles còsmics i l'interior de la pila en forma d'ostra, fet aquest com a simbolisme sagrat universal de purificació; i aquesta ostra, més encara que la pila, ens recorda la matriu universal, que és la que conté les aigües originals i els gèrmens del ser. La base és quadrada (representa la terra) i acaba cercle (que és el cel); als cantos hi estan representats quatre àngels que representen els quatre punts cardinals de la terra; el centre-eix la creu i l'arbre de la vida; els àngels representen els quatre rius sagrats que brollen de la mítica muntanya santa.

La pila era acabada amb una cúpula còsmica de fusta rematada per una creu representant el Crist, rei del món. Avui aquesta cúpula ha desaparegut.

L'altar i Crist: Una vegada franquejat i penetrat a l'església parroquial et quedes fascinat per les dimensions de l'altar. Ell és el centre del temple, aquest objecte sagrat, raó de l'existència divina litúrgica, fora i dins d'una església. És absolutament impossible construir una església sense un altar. Aquest és la taula de pedra del sacrifici, sacrifici que per la humanitat caiguda constitueix l'únic mitjà de tenir el contacte amb Déu.

És un centre de reunió, el centre de la congregació cristiana, i aquesta unió exterior fa correspondre una reunió interior de les ànimes i un recolliment de l'ànima, l'instrument de la qual és el símbol mateix de la pedra, un dels més profunds i igual que l'arbre, l'aigua i el foc, que forja i empeny en l'home un sentiment primordial.

El cristià és el successor i la síntesi dels altars hebreus, i la sublimitat que posseeix obeint a sa conformitat l'arquetip, l'altar del Jerusalem celestial; en ell jeu el corder immolat des dels principis del món. L'altar major representa el dels holocausts, o dels sacrificats "Corder de Déu"; a la vegada és la taula de les grans eucaristies, i és l'altar dels perfums on es crema l'encens, com es dedueix clarament dels rituals romans. Quan un bisbe consagra l'altar, encén l'encens sobre les cinc creus gravades en el centre i les cantonades de la pedra, mentre es canta l'antífona: "De la mà de l'Àngel, el fum dels perfums puja al Senyor".

Cal dir que l'altar major aconsegueix la funció de la pedra *Shethiyash*, que sostingué l'arca, ens recorda el de Jacob, d'Abraham i Moisès, els quals feren sacrificis com a senyals donades. Recorda que la pedra de Jacob es veié rodejada per una veneració tal, i és perquè tanca un gran misteri. Aquest, com a centre del

món, com si dit i vist del simbolisme arquitectònic on governa també el simbolisme de la creu, que no és pas el centre geogràfic per la nostra generació, sinó el centre simbòlic geomètric. És l'univers representat per una esfera o un cercle, i és el centre el punt més preciós per ser situat simbòlicament el centre del món. "Eix del món", amb la simplicitat espiritual; tot objecte o tot lloc sagrat que permet entrar en contacte, com el centre espiritual (és a dir, Déu mateix, que és el centre, l'origen i el fi de tota l'esfera de la creació).

Per tradició interioritza també el símbol de l'altar, en conformitat al seu emplaçament dins el temple com el punt cor i cos de Crist. El seu emplaçament correspon al d'una creu de fusta, col·locada per la benedicció de la primera pedra, sota l'arc triomfal, en el punt d'intersecció de braços del creuer i de la nau. El cor està situat al centre del cos, com l'altar és el centre de l'església, determinant igualment la funció en la vida espiritual de l'individu, així com en la de la comunitat. Es pot dir també, per usar novament el llenguatge del simbolisme arquitectònic, que a semblança dels constructors "que han passat de l'esquadra al compàs", l'altar és l'eix de la pedra fonamental o la pedra angular, és a dir, el punt des del qual es "comprèn" tota l'ordenació íntima de l'edifici i des d'on és realment el món sencer com a ull de Déu (la paraula "altar" ve d'*Altere*, *arel* és *Altus* o lloc alçat).

Fins aquí he cregut fer una descripció dels simbolismes de la nostra església, solament de la part arquitectònica. Una altra cosa seria fer-ho sobre els ritus sagrats dels cristians, que són Pasqua, Nadal, etc., etc., que és un altre tema.

Tot el present escrit és una deducció d'una part del llibre *El Simbolismo del templo cristiano*, de Jean Hani, editat a París el 1977 i traduït per Jordi Quingles, reeditat a Barcelona el 2000.

Foto Litris